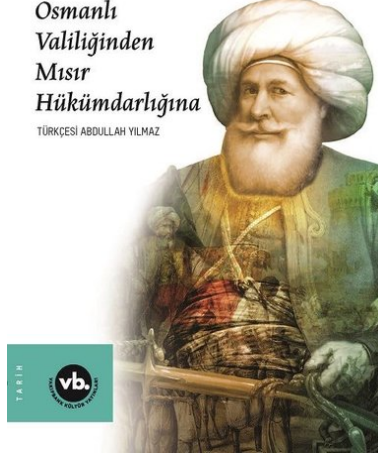

KHALED FAHMY

Kavalalı Mehmed Ali:

Osmanlı
Valiliğinden
Mısır
Hükümdarlığına

TÜRKÇESİ ABDULLAH YILMAZ

Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına

Khaled Fahmy, Çev. Abdullah Yılmaz

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, 208 sayfa, ISBN: 978-605-7947-59-8.

Osman ÇELEBİ*

18. yüzyılın son yıllarında Napolyon'un Avrupa'da başlattığı, sonrasında doğuya Mısır'a sıçrayan savaş, içerisinde farklı hikâyeler barındırmaktadır. Kavala, Yunanistan'da bulunan, Ege'nin kendine has coğrafyasında huzurlu bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Mehmed Ali Paşa burada dünyaya gelmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın doğduğu topraklardan uzakta, görmediği ve dilini bilmediği Mısır'a gelişi Napolyon'un seferine rastlar. Mısır ile Mehmed Ali'nin kaderleri bu noktada birleşmiş olur.

Khaled Fahmy Mısır doğumludur. Kahire Amerikan Üniversitesinde eğitim almış olup şu an Cambridge Üniversitesinde öğretim üyesidir. Yazar hem üniversite çevresi hem de genel okuyucu kitlesi için kaleme almış olduğu *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına* kitabı ile konuya Mısır perspektifinden bir kapı aralamaktadır. Eser Mehmed Ali Paşa'nın hayatına dair biyografik nitelik taşımakta olup yakın dönem Osmanlı ve Mısır dünyasına dair önemli bilgileri barındırmaktadır.

Fahmy, araştırmasında yoğun olarak Mısır ve İngiliz arşiv malzemesinden derlenen çalışmaları kullanarak yerel bir bakış açısıyla eserini kaleme almıştır. Ülkemizde Mısır çalışmaları, Osmanlı eyaleti olması hasebiyle İstanbul merkezli gerçekleşmektedir. Çok taraflı incelemeler için Fahmy'nin çalışması alana katkı sağlamaktadır. Yazarın daha önce kaleme aldığı *Paşa'nın Adamları* adlı eser Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da siyasi, ekonomik programlar ve bu programlar sonucu yaşanan sosyal gelişimleri incelemektedir. Modern Mısır tarihi tartışmalarında Mehmed Ali Paşa'nın reformları merkeze alınmaktadır. Kitap 204 sayfa, 8 ana bölüm ve alt başlıklar ile kaynakça ve dizinden oluşmaktadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Harp Tarihi, İstanbul, osmancelebi.x@gmail.com

“Makedonya’daki Kökler” bölümünde doğumu, gençliği ve evlilik süreci ile beraber Kavala kasabasının sosyal durumunu kısaca anlatan yazar, Mehmed Ali’nin gençliğinde liderlik vasfına dair örnekler sunar. Burada Mehmed Ali Paşa’nın Mısır valisi olduktan sonra kendisini ziyaret eden özellikle yabancı elçiler ve seyyahların aktardığı bilgiler kullanılmıştır. İktidar mücadelesini kazandıktan sonra başarısını geçmişe yönelik yeni bir tasarımla sunan Mehmed Ali Paşa’nın meşru bir liderlik imajı çizmeye çalışması dikkat çekmektedir.

“Mısır Kördüğümü” başlığını atarak yazar, kargaşa ortamını okuyucuya sunmaktadır. Devamında Napolyon’un başarısız seferi ve sonrasında yaşanan iç çatışmalar, Osmanlı Devleti’nin vilayette nizamı sağlama çalışmalarının genel çerçevesini çizdikten sonra Mehmed Ali’nin bulunduğu yardımcı Arnavut güçlerinin de katıldığı iktidar taraflarını tanıtır. Arnavut güçlerinin başında bulunan Tahir Paşa’nın yeniçeriler tarafından öldürülmesi ile yetkiyi devralır. 19. yüzyılın ilk yıllarında Mısır Kahiresi; Osmanlı merkez güçleri, yerel Memlûk beyleri ve Arnavut askerlerinin çatışmalarına sahne olur. Kitapta vurgulanan önemli nokta, Mehmed Ali Paşa’nın bazı riskleri alarak bu süreçte nasıl bir siyaset izlediğidir. Osmanlı valisi olarak atanan Hüsrev Paşa ile olan düşmanlığı ise bu süreçte başlar. Rakiplerine karşı değişken ve esnek ittifaklar kuran Mehmed Ali, valiliğine kadar geçen sürede tek güç olma yolunda çalışmıştır. Hüsrev Paşa’nın İstanbul’a geri çağırılması ve yerine atanan valilerin göreve başlayamamaları, ki bunda Mehmed Ali’nin rolü büyüktür, İstanbul’a resmen tanınması için tek alternatif olduğunu kabul ettirir.

“İktidarın Sağlamlaştırılması” bölümünde; Mehmed Ali’nin sonradan katıldığı bu güç mücadelesinde tarafların noksanlıklarının farkında olması sayesinde Mısır’ın başına geçmesi ve bunun Dersaadet tarafından onaylanması anlatılmaktadır. Mehmed Ali’nin iktidarı elde etme başarısı kanlı bir mücadelenin sonucudur. Kale Baskını olarak bilinen toplu suikast girişimi bunun en önemli örneğidir. Mısır’ın önde gelen beylerini şereflerine hazırlanan tören için Kahire’ye çağırın Paşa, sonrasında kalenin kapılarını kapattırır ve çatılarda bulunan askerlerine, ateş açmalarını söyler. Beylerin bu olay sonucu katledilmesinin yanı sıra mal varlıkları eyalet hazinesine aktarılır, eşleri ve çocukları saldırıya uğrar. İktidarın el değiştirmesi oldukça kanlı gerçekleşmiştir. Osmanlı-Rus Savaşları, III. Selim’in tahttan indirilmesi süreci Osmanlı Devleti’nin Mısır’da meydana gelen olayları değerlendirmesini zorlaştırmıştır.

Yazar İstanbul-Kahire ilişkisinin anlaşılması için bölüm aralarında, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu sıkıntıları ifade etmiştir. II. Mahmud’un tahta çıkması ile birlikte, valinin sadakati karşılığında makamının kabul ettirilmesi sağlanmıştır. Ancak vali olarak merkezin emirlerinin yerine getirilmesi gerektiği gerçeği Mehmed Ali’nin en başından beri rahatsız olduğu bir konudur.

Arap Yarımadası’ndan patlak veren Vehhabi İsyanı’na karşı Mısır valisinden müdahale etmesi istenir. Bu sefere bizzat katılmasının sonucu olarak, Kahire’de otoritesine karşı gerçekleşecek olası bir kalkışma riskini göze alamayan vali, oğlu Tosun Paşa’yı kendi ordusunun başında gönderir.

“Tahkimat” bölümünde; Mehmed Ali Paşa’nın potansiyel rakiplerini etkisiz hâle getirmesi ile birlikte

asıl planlarının ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Uzun yıllar kendi içerisinde bölünmüş olan Mısır'ın iktisadi anlamda merkezileşmesi için ilk reformlar bu bölümde incelenmektedir. Memlûk beylerinin topraklarının merkezileştirilmesinden sonra imtiyazlı vakıf ve dinî grupların da topraklarını hazineye aktarır. İktisadi kalkınma için katı kurallar koyan Mehmed Ali tarımsal reformlara ağırlık vermektedir. Fahmy bu süreçte Paşa'nın Mısır halkına otoritesini dayatması ve sonrasında yaşanan tepkilere değindikten sonra oldukça önemli bir konuya kapı açar. Memlûk beylerinin öldürülmesi sonucu rakiplerinden kurtulan Paşa kendi bürokrasisinin imtiyazlı sınıflarını oluşturmak için Kavala'dan bütün akrabalarını Mısır'a getirir ve önemli görevlere yerleştirir. Kendi hanedanını kurma yolundaki en önemli adımı atmış olur. Yerelde oluşacak yeni muhalefet çevrelerine ve Osmanlı Devleti'nin olası darbesine karşı sağ kolu Lazoğlu Mehmed sayesinde köylere kadar ulaşan bir istihbarat ağı kuracaktır. Oğlu İbrahim'in, yukarı Nil bölgesinde sert vergilere karşı köylülere yaptıklarını dikkate alan yazar, yaşanan isyanları toplumsal sorunları dikkate alarak yorumlamaktadır. Tosun Paşa'nın Vehhabilere karşı kazandığı zafer sonrası popülerliği artan Paşa, Kâbe'nin anahtarını İstanbul'a II. Mahmud'a gönderir. Makamını garanti altına almasının yanında önemli hediyeler ve unvanlar ile taltif edilmiştir. Ekonomik yatırımlar; tarım alanında, su kanallarının revize edilmesi ve yeni kanal inşaatları ile takviye edilmiştir. Bu süreçte Ermeni danışmanı Boghos Yusufyan üzerinden ticari hesapları takip eden Paşa farklı konularda işi yöneteceğini düşündüğü kişileri görevlendirmekte dikkatli davranmıştır. Boghos Yusufyan'ın kim olduğu, Mehmed Ali ile tanışmaları ve ticari yeteneğinin Büyük Mısır projesine katkısı bu bölümde ayrıntısı ile anlatılmaktadır. Paşa, aile üyelerini üst makamlara getirmesi ile hem bir sınıf oluşturmuş hem de olası kalkışmalara karşı önlem almıştır. Aile üyelerini sürekli takip ederek tam bir otorite tesis etmiştir. Bu bölümde son olarak Mehmed Ali Paşa'nın valilik makamında, Doğu'nun kendine has desenlerini barındıran protokollerinden bahsedilmiştir.

“Genişleyen Ufuklar” bölümüne bakılırsa; iktisadi kalkınma ardında daha önemli bir kurumsal oluşumun ihtiyacını karşılamaya yönelik ilk adımdı. Paşa'nın ordusu, çıkarlarını en iyi şekilde koruyacağı ve büyüteceği bir enstrümandı. Paşa'nın en büyük arzusu, içeriden ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı itaat eğitimi almış talimli bir ordu kurmaktı. Kendisi Napolyon'a karşı sefere katılmış ve talimli piyadenin harekât sahasında etkisini görmüştü. Yazar, Mehmed Ali Paşa'nın sürekli yabancı misafirleri olduğundan ve bu sayede Avrupa'daki gelişmeleri takip ettiğinden, ayrıca kendisi için de haber getiren insanların varlığından söz etmektedir. Bu bölümün başında, Mehmed Ali Paşa'nın Louis Alexis Jumel adında bir tekstil mühendisi ile tanışması, sonrasında yeni çeşit pamuk üretimi için bu adamı destekleyerek ciddi kazanımlar elde ettiği anlatılmaktadır. Paşa'nın mali kalkınmasını sağlayan başlıca ürün pamuktu. Bu yeni girişimle beraber uzun elyaflı pamuk (mühendisin adı ile jumel pamuk olarak da bilinir) üretimine geçilerek kârını katlamayı amaçlıyordu. Bu yeni ürün için üretim modelinin değişmesi ve artan iş yükünün köylülerde yaşattığı hoşnutsuzluk, yazarın altını çizdiği noktalardan bazılarıdır.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, ordusu için Arnavut askerlerin taliminden Sudanlı kölelerin silahlına alınmasına kadar birçok başarısız girişimin ardından Mısırlıları askere alarak, ki bu zorunlu bir görevdi, yeni ordusunu kurmak için ilk adımı atmıştır. Napolyon'un ordusunda görev almış, Waterloo Savaşı'na

katıldığı iddia edilen Seve adında bir Fransız subay ve Lazoğlu askerlerin eğitiminden sorumluydular. Sonrasında Müslüman olan ve Süleyman adını alan Seve seferlere de katılacaktır. Bu bölümde Paşa'nın Osmanlı Devleti ile yaşadığı büyük kırılma ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Mora'da başlayan ve sonrasında Avrupa devletlerinin kışkırtmaları ile Yunanistan'a yayılan Rum İsyanlarına karşı Padişah, Mısır valisinden ordu göndermesini ister. Büyük bir donanma ve talimli askerlerden oluşan bir ordu Mehmed Ali Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa ile yola çıkar ancak ordunun Hüsrev Paşa'nın komutasına verilmesi anlaşmazlıklara sebep olur. İsyan başarılı şekilde kontrol altına alınır ancak Mehmed Ali Paşa Avrupalılar ile sorun yaşamak istemediği için meselenin diplomatik olarak çözülmesi taraftarıdır. Bu sırada meydana gelen Navarin Faciası sonrası Osmanlı-Mısır donanmasının yok olması Mehmed Ali Paşa'nın kişisel çıkarlarına ağırlık verecek şekilde harekete geçmesine sebep olur.

“Nihai Hesaplaşma” bölümüne bakıldığında; Mehmed Ali Paşa'nın en büyük korkularından biri valilikten alınması, sonrasında kurduğu bu sistemin ve zenginliğin Osmanlılara kalması idi. Kendini garanti altına almak için her fırsatta çocukları için valilik müracaatlarında bulunmuştur. Suriye'nin tarih boyunca Mısır ve Doğu Akdeniz'deki stratejik değeri Mehmed Ali Paşa'nın da bildiği ve üzerine kafa yorduğu bir meseledir. Küçük ölçekli bir harekât olarak başlayan ve devamında Kütahya'ya kadar uzanan askerî seferin altında yatan sebep Mısır'ı korumak için ileri karakollar oluşturmaktır. Osmanlı Devleti'nin Rus Çarlığından yardım talebi ve bununla beraber İngilizlerin kendi çıkarlarının tehlikeye düşmesi durumu değiştirdi. Kütahya'da imzalanan anlaşma sonrası gerçekleşen Nizip Muharebesi Paşa'nın gücünü gösterirken uluslararası kamuoyunda yalnız kalmasına sebep oldu.

“Zafer ve Paşa'nın Çoklu Mirası” bölümlerinde, elde edilen kazanımların yanında Mısır'ın geçirdiği sosyal dönüşüm incelenmiştir. Suriye krizi ve II. Mahmud'un ölümü sonrası tahta çıkan Abdülmecid'in anlaşma imzalaması, Paşa'nın arzu ettiği valilik saltanatını sağlamıştır. Bu bölümde, sürecin “Modern Mısır” inşasına etkileri ve eleştirilere yer verilmiştir. Alan üzerine yapılan çalışmalar paylaşılmış, yeni tartışmalar konusunda okuyucu bilgilendirilmiştir. Mısır Ulusal Arşivi ve İngiliz Arşivlerini esas alan yazarın eserini Mısır merkezli yazdığı unutulmamalıdır. Osmanlı arşiv vesikasının kullanılmaması en önemli eksikliklerden biridir. Mısır'ın ulus kimlik bilinci içerisinde bir imaj ön planda tutulmuştur. Mehmed Ali'ye yönelik; Türk kimliğini ön plana çıkardığı ve halkın yaşadığı sorunlar üzerinden eleştiriler sunulmaktadır. Doğu despotizmine örnek verilebilecek Mehmed Ali Paşa'nın kendi karakteri üzerinden Mısır'ın dönüşümünü görmek açısından yeni yaklaşımlar sunmaktadır.